

Uwaga, nadchodzi menażeria ryzyk i epoka dewzrostu

Streszczenie

Prezentowany artykuł ma w swoim zamyśle przedstawić systemowe podejście do oceny wpływu megatrendów, trendów i zagrożeń na kondycję i perspektywy światowej gospodarki w najbliższych dwóch dekadach. Dzisiaj wszak to pewne, że mamy do czynienia z dynamicznym kurczeniem się globalnej zdolności do rozwoju i poprawy jakości życia na ziemi. Przewiduje się, że do połowy XXI wieku czeka nas seria pełzających kryzysów i szoków gospodarczych, społecznych, klimatycznych, politycznych, które wprost wprowadzają świat w epokę tzw. „dewzrostu”. W epoce zamierzonego dewzrostu dyskurs dotyczący wyższości liberalizmu nad keynesizmem lub odwrotnie traci znaczenie. W praktyce gospodarczej, której celem ma być dewzrost, wygrywającym nurtem polityki gospodarczej będzie prawdopodobnie polityka regulacyjna, która intencjonalnie ma wywołać wyhamowanie tempa wzrostu gospodarczego i tempa eksploatacji zasobów globu i cywilizacji.

Celem głównym prezentowanego artykułu jest próba zdefiniowania postulatów nowej polityki dewzrostu gospodarczego na tle usystematyzowania zagrożeń i wyzwań współczesnej ekonomii światowej przy użyciu koncepcji „menażerii ryzyk”. Celem równoległym jest dokonanie przeglądu opinii przedstawicieli kadr menedżerskich młodej generacji i przytoczenie ich stanowisk w sprawie najważniejszych wyzwań gospodarczych i kierunków modyfikacji współczesnej polityki gospodarczej.

Słowa kluczowe

Dewzrost, postwzrost, czarny łabędź, szary nosorożec, biały słoń, czarna meduza, postliberalizm dewzrostu, kryzys klimatyczny, ryzyka gospodarki globalnej

WPROWADZENIE

Wiek XXI w światowej ekonomii rozpoczął się od gigantycznego kryzysu finansowego, który w końcówce pierwszej dekady ujawnił patologie polityki ekonomicznej i sektora światowych finansów z ostatnich dziesięcioleci. Kryzys ten i następujące po nim wstrząsy uświadomiły ludzkości, że kryzysy gospodarcze, finansowe, zadłużeniowe, kryzys klimatyczny, globalne ocieplenie, pogłębiające się nierówności ekonomiczne i społeczne, kryzysy przeludnienia w pewnych częściach świata i demograficzne w innych, kryzysy imigracyjne, konflikty zbrojne, terroryzm, w tym terroryzm cyfrowy, pandemie i epidemie – to zdarzenia i zjawiska, które określają już dzisiaj realia światowej gospodarki i jej kurczące się zdolności do rozwoju i poprawy jakości życia na ziemi. Przestrzega przed tym sławny „dr Doom” („Dr Zagłada”), Noriell Roubini, twierdząc, że: *„Światowa gospodarka zmierza w kierunku niespotykanego wcześniej splotu kryzysów, który nastąpi po dekadach zadłużania się na masową skalę, jakby żadne ryzyko nigdy nie miało się zmaterializować (...) Zbliża się największy ze wszystkich kryzysów, a decydenci nie są w stanie nic z tym zrobić”*¹.

¹ Nadchodzi kryzys, jakiego świat nie widział? Oto dlaczego dr Zagłada wieszczy finansową apokalipsę, [https://www.money.pl/gospodarka/giely-nadchodzi-wielki-kryzys-dr-zaglada-wieszczy-finansowa-apokalipse-](https://www.money.pl/gospodarka/giely-nadchodzi-wielki-kryzys-dr-zaglada-wieszczy-finansowa-apokalipse-6841258313185856a.html) [data dostępu: 20/12/2022].

Wydaje się więc, że w obliczu wstrząsów, kryzysów, ryzyk, czyli scenerii opisywanej we współczesnej ekonomii jako czasy VUCA² lub / i BANI³, dotychczasowy spór aksjologiczny: liberalizm versus interwencjonizm nabiera zupełnie nowego znaczenia, a może wręcz powinien być zredefiniowany. Dzisiaj trzeba odpowiedzieć na pytanie o to, która z tych dominujących doktryn okaże się skuteczniejsza w walce z wyzwaniami tymi już znanymi i tymi, które dopiero poznamy. Dzisiaj wszak to pewne, że do połowy XXI wieku czeka nas seria pełzających kryzysów i szoków gospodarczych, społecznych, klimatycznych, politycznych, które wprost wprowadzają świat w epokę tzw. „dewzrostu”, czy „postwzrostu”⁴. W epoce zamierzonego dewzrostu dyskurs dotyczący wyższości liberalizmu nad keynesizmem lub odwrotnie traci znaczenie. W praktyce gospodarczej, której celem ma być dewzrost, wygrywającym nurtem polityki gospodarczej będzie prawdopodobnie polityka regulacyjna, polityka która intencjonalnie spowoduje wyhamowanie tempa wzrostu gospodarczego i tempa eksploatacji zasobów globu i cywilizacji.

Uwzględniając powyższe doniesienia, za cel główny tego artykułu przyjęto próbę zdefiniowania postulatów nowej polityki dewzrostu gospodarczego na tle usystematyzowania zagrożeń i wyzwań współczesnej ekonomii światowej przy użyciu koncepcji „menażerii ryzyk”. Celem równoległym jest dokonanie przeglądu opinii przedstawicieli kadr menedżerskich młodej generacji i przytoczenie ich stanowisk w sprawie najważniejszych wyzwań gospodarczych i modyfikacji współczesnej polityki gospodarczej.

Konwencja tego artykułu, podobnie jak w poprzednich 7 edycjach (cykl artykułów w „Firma i Rynek” od 2017 roku), polega na demonstracji poglądów i wypowiedzi słuchaczy menedżerskich studiów Executive Master of Business Administration, wyrażonych w postaci esejów z zakresu współczesnych problemów makroekonomicznych. Prezentowany w tym artykule materiał pochodzi z esejów opracowywanych w końcówce 2023 roku⁵.

MENAŻERIA RYZYK

Świat VUCA / BANI, czyli świat ekstremalnej zmienności, niepewności, złożoności, niejednoznaczności, a jednocześnie świat kruchy, niezrozumiały i niespokojny wymaga umiejętności antycypacji przyszłych zjawisk, zdarzeń i trendów, ale także adaptowania się do nieoczywistych wydarzeń i adekwatnego reagowania na nie. To dlatego, praktyki myślenia katastroficznego oraz mapowania trendów przyszłości stają się współcześnie istotną i szybko rozwijającą się dziedziną wiedzy menedżerskiej i biznesowej.

Myślenie katastroficzne w biznesie to umiejętność polegająca na budowaniu możliwych scenariuszy zdarzeń o negatywnym oddziaływaniu na sprawność działania organizacji. Nie jest to

2 VUCA to świat zmienności, niepewności, złożoności i niejednoznaczności. Akronim po raz pierwszy zastosowanym w 1987 roku w United States Army War College w celu opisanego lub refleksji nad zmiennością (volatility), niepewnością (uncertainty), złożonością (complexity) i niejednoznacznością (ambiguity).

3 BANI - Brittle, (kruchy); Anxious, (niespokojny); Non-linear (nieliniowy); Incomprehensible (niezrozumiały) – akronim zastosowany w 2020 roku przez Jamais Cascio na określenie skutków padnemie, procesów jakie doświadczamy i to czego możemy spodziewać się w przyszłości.

4 Dewzrost lub post wzrost (ang. 'degrowth', 'postgrowth') to zbiorcza nazwa na określenie różnych koncepcji przyszłości bez wzrostu lub – w mniej radykalnych wariantach – z powolniejszym niż dziś wzrostem. Koncepcje te różnią się w szczegółach, ale mają jedną wspólną cechę: kwestionują możliwość oraz potrzebę dalszego wzrostu, który niszczy podstawy naszego życia na planecie, a jednocześnie w dużej mierze nie służy już faktycznej poprawie jakości życia ludzi oraz innych istot zamieszkujących Ziemię. Szerzej: <https://postwzrost.pl/co-to-jest/> [data dostępu: 5/02/2024].

5 Wydaje się, że forma eseju doskonale sprawdza się jako płaszczyzna zaprezentowania punktu widzenia czy refleksji autorów, a nawet artykułowania swego rodzaju manifestu politycznego. Całość zgromadzonego materiału została opublikowana za zgodą autorów, a następnie uporządkowana, zredagowana i opatrzona przez redaktora odpowiednimi komentarzami i konkluzjami.

bynajmniej tzw. katastrofizacja⁶, zwana także przepowiadaniem przyszłości, rozumiana w psychologii jako zniekształcenie myślenia polegające na tworzeniu w myślach czarnych scenariuszy, bez brania pod uwagę innych, bardziej prawdopodobnych możliwości. Odwrotnie, myślenie katastroficzne pozwala decydom antycypować możliwe zdarzenia i przygotowywać działania profilaktyczne, prewencyjne czy naprawcze.

Jednym z pierwszych konceptów myślenia katastroficznego jest pojęcie „Czarny łabędź” (ang. Black swan)⁷. Autorstwo tej jakże trafnej odzwierzęcej metafory należy do libańsko-amerykańskiego naukowca, matematyka, statystyka, ekonomisty oraz nowojorskiego profesora Nassima Nicholasa Taleba. W 2007 r., tuż przed wybuchem światowego kryzysu finansowego, Taleb w swojej książce „The Black Swan: The Impact of Highly Improbable”⁸ zdefiniował fenomen Czarnego łabędzia jako nieprzewidywalnego i nieregularnego zdarzenia o ogromnej skali i potężnych konsekwencjach, nieoczekiwanego dla każdego obserwatora (nazywanego indykiem⁹) jeśli nie tylko go zaskoczy, ale także mu zaszkodzi. Czarne łabędzie więc to zjawiska o charakterze nieprawdopodobnych (a przynajmniej nisko prawdopodobnych), a jednak wysoce wpływowych zdarzeń.

Nassim Taleb wyróżnia trzy właściwości czarnych łabędzi:

- są one nietypowe w tym sensie, że prawdopodobieństwo ich wystąpienia jest daleko poza zakresem normalnych oczekiwań,
- kiedy się pojawiają, wywołują znaczące, zwykle negatywne skutki,
- po ich wystąpieniu mamy tendencję do szukania prostych wyjaśnień ich pojawienia się – co nazywamy retrospektywną przewidywalnością.

Publikacja Taleba spowodowała, że termin Czarny łabędź jest dzisiaj używany powszechnie w naukach ekonomicznych do określania nieoczekiwanych zdarzeń, których nikt nie jest w stanie przewidzieć, a niestety wywierających ogromny wpływ na funkcjonowanie współczesnego świata, głównie w kontekście gospodarczym i społecznym. Zdaniem Taleba zdarzenia określane mianem Czarnego łabędzia wydają się tak nieprawdopodobne, wręcz niemożliwe, że nikt, nawet doświadczeni analitycy, nie wierzą w to, że mogą się wydarzyć. Gdy jednak się wydarzą, okazuje się, że mają ogromny, silnie negatywny wpływ na świat. W istocie, w XX i XXI wieku miało miejsce wiele wydarzeń, które stanowiły ogromne zaskoczenie. Wystarczy wymienić zamach w Sarajewie i ciąg zdarzeń, które doprowadziły do wybuchu I wojny światowej, dojście Adolfa Hitlera do władzy w Niemczech, atak na World Trade Center z 2001 roku czy światowy kryzys finansowy z lat 2008-2009. Oczywiście, Czarnym łabędziem mianowano także pandemię Covid. Wszystko to zdarzenia, których nie można było przewidzieć, a które miały ogromny wpływ na świat. W opinii Taleba, takich wydarzeń będzie przybywać, bo życie współczesnego świata staje się coraz bardziej skomplikowane (VUCA / BANI), a to mnoży nieprzewidywalne zdarzenia.

⁶ W psychologii przyjmuje się, że: „Katastrofizacja, zwana również przewidywaniem negatywnej przyszłości jest zniekształceniem poznawczym, które polega na tworzeniu w myślach pesymistycznych scenariuszy (...) Przewidywanie negatywnej przyszłości charakteryzuje się irracjonalnym, wyolbrzymionym wzorcem myślenia.” Szerzej: <https://www.psychowiedza.com/2014/02/katastrofizacja.html> [data dostępu: 5/02/2024].

⁷ Pojęcie czarnego łabędzia w historii pojawiało się kilkakrotnie. Powszechnie używane było w szesnastowiecznej Anglii i stanowiło opis nieistniejących zdarzeń, które nie mogą mieć miejsca. W takiej formie funkcjonowało do końca XVII wieku, gdy w Australii został odkryty gatunek czarnych łabędzi.

⁸ Taleb N.N., The Black Swan. The Impact of Highly Improbable, Random House Publishing Group, 2007. Tłumaczenie na język Polski: Taleb N.N., Czarny łabędź. Jak nieprzewidywalne zdarzenia rządzą naszym życiem, Wyd. Zysk i S-ka, 2020.

⁹ Według Taleba określenie obserwatora jako indyka jest trafne z uwagi na fakt, że indyk lekceważy ewentualne zagrożenia, bo uznaje, że skoro codziennie traktowany jest przez właścicieli troskliwie, to zawsze tak będzie i nic mu w przyszłości nie grozi.

Choć nie brakuje opinii, że teza Taleba, że to głównie Czarne Łabędzie pchają świat do przodu, jest kontrowersyjna, to konieczność działań na rzecz antykruchości¹⁰ nie budzi wątpliwości, ma pełne uzasadnienie jako sposób przygotowania się do sprostania nalotu Czarnych łabędzi. Jest to istotne tym bardziej, że owe łabędzie mutują i mogą pojawiać się w nowych odmianach, w tym w odmianie łabędzia zielonego, symbolizującego katastroficzne zdarzenia ekologiczne, oraz błękitnego, charakteryzującego nieoczekiwane zdarzenia, generowane przez technologie cyfrowe i sztuczną inteligencję¹¹.

To dlatego Taleb przestrzega przed myśleniem przeciętnym, bazującym na „przeciętności”, czy „gaussizmie” (rozkładzie normalnym zjawisk, ilustrowanym krzywą Gaussa). Ostrzega też przed marginalizowaniem „ekstremistanu” (tj. zjawisk ekstremalnych, takich jak omawiane Czarne łabędzie).

Koncepcja Czarnego łabędzia znalazła swoje rozwinięcie w postaci kolejnej metafory na określenie zjawisk i zdarzeń, które podobnie są szkodliwe, jednak w odróżnieniu od czarnego łabędzia są wysoko prawdopodobne, a mimo to pozostają ignorowane lub lekceważone. Takie zdarzenia określa się mianem „Szarego nosorożca” (ang. Grey rhino). Pojęcie to wprowadziła Michele Wucker w styczniu 2013 roku na dorocznym spotkaniu Światowego Forum Ekonomicznego w Davos¹².

Szary nosorożec jest zdarzeniem, którego symptomy są wyraźne i możliwe do zauważenia z wyprzedzeniem względem ziszczenia się samego zdarzenia. Według Wucker, cechą Szarego nosorożca jest fakt, że są to zdarzenia zaniedbywane, lekceważone. Nosorożce szare nie są przypadkowymi niespodziankami, ale pojawiają się po serii ostrzeżeń i widocznych dowodów. Pęknięcie bańki na rynku nieruchomości mieszkaniowych w 2008 r., niszczycielskie następstwa huraganu Katrina i innych klęsk żywiołowych, nowe technologie cyfrowe, które wywróciły do góry nogami świat mediów, upadek Związku Radzieckiego... wszystko to zdaniem autorki było widoczne ze znacznym wyprzedzeniem. A jednak nie udało się zapobiec tym zdarzeniom. Podobnie nie udało się zapobiec Szarym nosorożcom ostatnich lat, np. Brexitowi czy inwazji Rosji na Ukrainę, a przecież niepokoje z nimi związane wyprzedzały te zdarzenia.

Trzecia metafora stosowana do opisu wszelkich ryzyk i zagrożeń to pojęcie „Czarny słoń” (ang. Black elephant). Koncepcja Czarnego słonia stała się popularna, kiedy felietonista „New York Timesa” Thomas L. Friedman opisał ją następująco:

„Czarny słoń to skrzyżowanie Czarnego Łabędzia – mało prawdopodobnego, nieoczekiwanego zdarzenia o ogromnych konsekwencjach – i słonia w pokoju – problemu powszechnie widocznego dla wszystkich, ale takiego, którym nikt nie chce się zająć”¹³.

Można więc przyjąć warunkowo, że pojęcie Czarny słoń jest wypadkową pojęć Czarny łabędź i Szary nosorożec.

Na pełniejszą, bardziej kompleksową analizę czynników kryzysogennych pozwala koncepcja, zaproponowana przez dwóch badaczy, Sardara i Sweeney’ą, którzy opracowali triadę postnormalnych determinantów rozwoju świata w XXI wieku. W swoim artykule z 2015 r. „Trzy jutra postnormalnych

10 Pojęcie „antykruchosc” Taleb wprowadził w swojej kolejnej książce: Taleb N.N., Antifragile. Things that gain from disorder, Random House, 2014; Tłumaczenie na język Polski: Taleb N.N., Antykruchosc. Jak żyć w świecie, którego nie rozumiemy, Wyd. Zysk i S-ka, 2020.

11 Mączyńska E., Czym jest „Czarny łabędź”?, Gazeta SGH, [data dostępu: 20/05/2020].

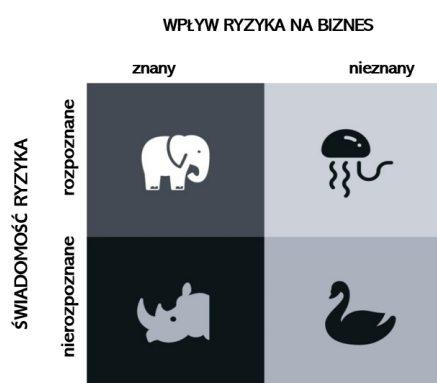
12 Koncepcja ta jest szerzej rozwinięta w książce z 2016 r.: Wucker M., The Gray Rhino: How to Recognize and Act on the Obvious Dangers We Ignore, Macmillan Publishers, 2016.

13 Friedman T.L., How We Broke the World, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/30/opinion/sunday/coronavirus-globalization.html?referringSource=highlightShare>, [data dostępu: 7/02/2024].

czasów”¹⁴, autorzy proponują stosunkowo prosty schemat myślowy, który można wykorzystać w planowaniu i w procesach poprawy zdolności przewidywania przyszłości. I tak, koncepcja Sardara i Sweeney’a wychodzi poza rozumienie ryzyk jako czarnych łabędzi i wprowadza kolejne pojęcia: „Czarna meduza” (ang. Black jellyfish) oraz „Biały słoń” (ang. White elephant)¹⁵.

Czarne meduzy to określenie na nieprzewidziane skutki wynikające ze znanych ryzyk. Wiele zjawisk, które wydają nam się znane i rozumiane, okazują się bardziej złożone, a ich konsekwencje znacznie ostrzejsze, niż początkowo oczekiwano. I choć możliwa jest predykcja ryzyka wystąpienia takich zjawisk, to cechą Czarnej meduzy jest fakt, że przynosi dużo większe i bardziej rozległe skutki niż szacowano. Pojęcie to przyjęło się w środowiskach analityków ryzyka po zdarzeniu, jakie miało miejsce w szwedzkiej elektrowni atomowej, w której znajduje się jeden z największych reaktorów jądrowych na świecie. W 2013 roku, ogromne skupisko meduz zmusiło elektrownię Oskarshamn do zamknięcia w wyniku zatkania rur doprowadzających zimną wodę do turbin. Operatorzy elektrowni musieli rozbiorzyć reaktor nr 3 po tym, jak w rurach uwięziono tony czarnych meduz. I choć to zagrożenie było znane, a ryzyko szacowane przez biologów morza było wysokie, to nikt nie spodziewał się takich rozmiarów katastrofy¹⁶.

Białe słonie w omawianej koncepcji to zjawiska znane, rozpoznane z określonym ryzykiem i o oczywistych skutkach, ale trudne do rozwiązania (uniknięcia) z przyczyn najczęściej emocjonalnych. O białych słoniach mówi się w przypadkach związanych z uświadomionym ryzykiem negatywnych skutków zdarzeń czy decyzji, które jednak są kontynuowane pomimo tego ryzyka i konsekwencji. Biały słoń to najczęściej emanacja niezbyt trafionych inwestycji, z których trudno się wycofać z powodu już poniesionych nakładów. Takie decyzje inwestycyjne są często kontynuowane by zapobiec tzw. kosztom utopionym wielkich rozmiarów, lub z uwagi na np. brak woli decydenta na dostrzeżenie negatywnych skutków. Jednym z ostatnich, bardzo klarownych przykładów oddziaływania Białego słonia jest polityka banków centralnych wobec inflacji, która ujawniła się w drugiej połowie 2021r. Banki centralne przez długi czas ignorowały tę tendencję i stwierdzały, że takie środowisko inflacyjne ma charakter przejściowy. To dlatego banki zbyt późno rozpoczęły podwyżki stóp procentowych i wywołały eskalację kryzysu inflacyjnego.

Rys. 1. Matryca rodzajów ryzyka – menażeria ryzyka.

Źródło: Creatures of Risk, <https://achievia.mv/creatures-of-risk/>, [data dostępu: 5/01/2024].

¹⁴ Sardar Z., Sweeney J.A., The Three Tomorrows of Postnormal Times, [w:] Future, 75/2016, s. 1-13.

¹⁵ Biały słoń, jest również nazywany „słoniem w pokoju”, np.: Risk safari animals, <https://www.corphedge.com/blogs> [data dostępu: 31/01/2024].

¹⁶ Jellyfish clog pipes of Swedish nuclear reactor forcing plant shutdown, <https://www.theguardian.com/world/2013/oct/01/jellyfish-clog-swedish-nuclear-reactor-shutdown>, [data dostępu: 31/01/2024].

Zaproponowane pojęcia systematyzujące ocenę skali i rodzaju różnych zagrożeń jako czynników potencjalnie kryzysogennych można przedstawić w kontekście pomiaru świadomości ich ryzyka i wpływu. Takie podejście pozwala na stworzenie matrycy logicznej, zaprezentowanej na rys. 1. To podejście proponowane dzisiaj przez konsultantów i analityków z obszaru zarządzania ryzykiem pozwala uporządkować kategorie ryzyka w oparciu o dwie zmienne. Pierwsza to stopień świadomości ryzyka danego zdarzenia, druga to skala jego wpływu na biznes czy gospodarkę.

WSPÓŁCZESNE TRENDY JAKO ZAPALNIKI KRYZYSÓW

Zarządzanie ryzykiem i zarządzanie antykryzysowe wymagają antycypacji i zrozumienia wyzwań przyszłości w kontekście megatrendów i trendów z przeróżnych obszarów i dziedzin życia społeczno – gospodarczego. Ich analiza ma na celu identyfikację kluczowych czynników, zjawisk, zdarzeń, technologii i tendencji wspierających lub hamujących rozwój gospodarek w przyszłości. Jedną z wysoko użytecznych metod badania trendów i ich oddziaływania na gospodarkę i społeczeństwa jest tzw. mapowanie trendów.

Procedurę taką wykorzystuje model Infuture Institute¹⁷, który starannie agreguje najważniejsze kierunki zmian we wszystkich istotnych obszarach: w społeczeństwie, w środowisku, w technologii, w sferach regulacyjno-prawnych, w gospodarce. Najnowsza, szósta już edycja analizy trendów (z 2023 roku) definiuje 5 megatrendów, do których przypisanych zostało 50 trendów (rys. 2).

Za najistotniejsze czynniki kryzysogenne uznać należy:

megatrend nr 1: Multipolaryzacja świata -oznaczająca utratę spójności społecznej, która skutkuje konfliktami i brakiem zrozumienia na wielu frontach. Wśród trendów, jakie przypisano jej w różnym ujęciu czasowym, można zauważyć kilka niepokojących kierunków, takich jak:

- antynauka¹⁸,
- deglobalizacja i hiperlokalność,
- antydemokracja,
- antytech¹⁹,
- osamotnienie,
- rozczarowanie demokracją,
- digitalizacja konfliktów
- druga zimnowojna,
- polaryzacja społeczna,
- nierówności cyfrowe.

megatrend nr 2: Świat lustrzany – jako koncepcja zakładająca, że świat cyfrowy powinien być idealnym odwzorowaniem świata fizycznego. W tym megatrendzie najbardziej niepokoją:

- walka o technosuwerenność,

¹⁷ Wpływ trendów na cele zrównoważonego rozwoju, <https://infuture.institute/mapa-trendow/> [data dostępu: 12/12/2023]

¹⁸ Trend, który nasila się na skutek rozprzestrzeniania się i umacniania teorii spiskowych, dezinformacji i fakenewsów.

¹⁹ Trend nawiązujący do postawy silnego sprzeciwu wobec dużych firm technologicznych i ich negatywnego wpływu na funkcjonowanie jednostek i społeczeństw.

- ekonomia metawersum²⁰,
- implementacja generatywnej AI²¹,
- nierówności cyfrowe.

megatrend nr 3: Zmiany demograficzne – objawiające się współcześnie takimi negatywnymi trendami jak:

- zalpha (styk pokolenia alpha i generacji Z),
- starzenie się społeczeństwa – srebrne tsunami,
- migracje,
- depopulacja,
- osamotnienie.

megatrend nr 4: Bioera - raczkujący megatrend, który obejmuje ingerencję technologii w organizmy biologiczne i naturę tak, by spełniały oczekiwania człowieka. Przekłada się to na takie trendy jak m.in.:

- bezkodowość²²,
- hodowanie w laboratorium,
- edytowalną naturę,
- bioarchitektura²³
- bioinfrastruktura²⁴

megatrend nr 5: Symbiocen symbolizujący zmianę podejścia antropocentrycznego na ekocentryczne, czyli skoncentrowane na całym ekosystemie. Wśród wiodących trendów można tu zauważyć:

- rezyliencję²⁵,
- kryzys surowcowy,
- dobrostan psychiczny,
- circular economy – gospodarka obiegu zamkniętego.

Model Infuture Institute został wykorzystany do stworzenia poniżej zaprezentowanej autorskiej mapy trendów globalnych (rys. 2), które same w sobie mogą stanowić ryzyka o charakterze opisywanych wcześniej pozycji menażerii ryzyka w trzech obszarach: gospodarki, społeczeństwa oraz przestrzeni i środowiska. Mapa ta jest modelem konceptualizacyjnym, pozwalającym na kompleksową analizę najistotniejszych trendów globalnych w dwóch perspektywach czasowych:

- Perspektywa krótkoterminowa – do 7 lat - aktualnie wiodące trendy, wymagające pilnych reakcji,

²⁰ Trend nawiązujący do rozwoju gospodarczego związanego z wprowadzaniem koncepcji Metawersum. Ekonomia metawersum dotyczy zarówno rozwoju gospodarki wewnątrz cyfrowego Świata (posiadanie, Sprzedawanie, własność, koszty, nieograniczony wzrost, nowe waluty, blockchain, NFT), jak i zmian gospodarczych w świecie fizycznym na skutek wprowadzania i upowszechniania się nowych technologii związanych z budową metawersum.

²¹ Trend odnoszący się do przejmowania przez generatywną AI pracy kreatywnej, czyli obszaru, który do tej pory zarezerwowany był wyłącznie dla ludzi.

²² Trend, zgodnie z którym aplikacje i inne rozwiązania informatyczne mogą opracowywać osoby bez kompetencji programistycznych.

²³ Koncepcja takiego projektowania systemów ludzkich, które są zintegrowane z naturalnymi ekosystemami, a jednocześnie w pełni funkcjonalne i estetyczne.

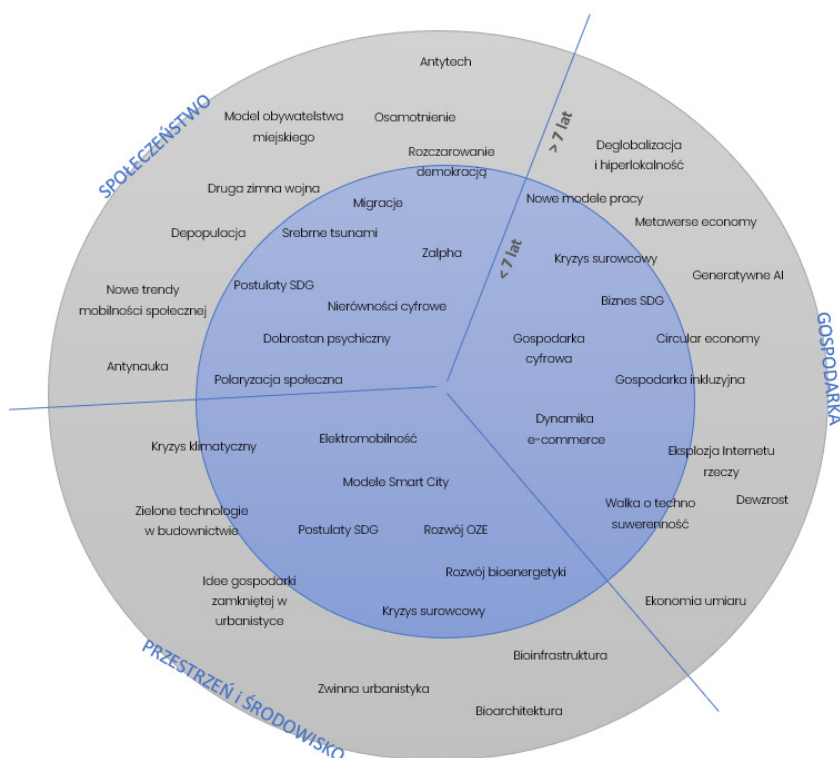
²⁴ Trend mówiący o łączeniu elementów biologicznych (infrastruktura zielona) z tymi stworzonymi przez człowieka (infrastruktura szara).

²⁵ Zdolność (organizacji, społeczeństw, rządów, jednostek) do szybkiego adaptowania się do zmian zachodzących w świecie.

- Perspektywa średnio- i długoterminowa – powyżej 7 lat – wkrótce wiodące trendy, wymagające antycypacji i przygotowania reakcji na przyszłość.

Wiele z opisywanych powyżej trendów ma charakter szarych nosorożców, czarnych lub białych słoni, tj. zjawisk o stosunkowo wysokim prawdopodobieństwie zaistnienia w perspektywie badanych horyzontów czasowych, a jednak aktualnie zaniedbywanych, lub ignorowanych z uwagi na interesy poszczególnych grup społecznych czy grup politycznych. Wśród najistotniejszych i potencjalnie najgroźniejszych dla świata nosorożców czy słoni wymienić należy: kryzys klimatyczny i jego konsekwencje, depopulację i starzenie się społeczeństwa (szczególnie na kontynencie europejskim); przeludnienie (poza Europą) i ruchy migracyjne; niekontrolowany rozwój technologii cyfrowych, w tym generatywnej sztucznej inteligencji i ekonomii metawerse, a także zagrożenia związane z konfliktami zbrojnymi i trendem „drugiej zimnej wojny”. Nie mniej istotnymi nosorożcami lub słoniami są trendy społeczne, takie jak postawy antydemokratyczne i rozczarowanie demokracją, sprzyjające wzrostowi populizmu, ale także problemy społeczne związane z nierównościami ekonomicznymi czy cyfrowymi. Odrębną grupę zagrożeń stanowią te związane z trendami gospodarczymi, jak deglobalizacja i wzrost znaczenia rynków lokalnych, postulaty ekonomii cyrkularnej i ekonomii umiaru oraz tendencje dewzrostowe.

Rys. 2. Mapa trendów globalnych według stanu na rok 2024

Źródło: Opracowanie własne na podstawie modelu Infuture Institute. <https://infuture.institute/mapa-trendow/> [data dostępu: 08/04/2024].

RYZYKA KRYZYSÓW W OPINII KADR MENEDŻERSKICH

Tylko nieliczne kwestie spośród rozpatrywanych w mapie trendów zwracają uwagę przedstawicieli kadr menedżerskich respondowanych w prezentowanym badaniu. W ich wypowiedziach dominują w zasadzie trzy zagrożenia. Są to troski dotyczące problematyki klimatycznej, kryzysu energetycznego oraz wątki geopolityczne i polityczne. Oznacza to dość selektywne podejście do analizy ryzyk i zagrożeń, albo – w gorszym scenariuszu - niedostrzeganie innych poza tymi wiodącymi i dominującymi w przestrzeni publicznej. W opiniach menedżerów brak na przykład odniesień do bardzo istotnych problemów demograficznych, technologicznych czy tych związanych z procesami i trendami społecznymi i ich wpływami na rynki pracy. Uwzględniając ten deficyt, poniżej zaprezentowano najistotniejsze poglądy respondowanych menedżerów.

Ważny kontekst kryzysu klimatycznego przedstawia w swojej opinii R. Chęciński, który eksponuje znaczenie skutków tego kryzysu dla gospodarki polskiej:²⁶

„...Zjawiskiem, które też już w zasadzie obserwujemy to wzrost ekstremalnych sytuacji pogodowych spowodowanych ocieplaniem się klimatu. Gwałtowne ulewy, na przemian z długimi okresami suszy będą coraz częściej występowały i to w różnych regionach świata, w tym i w Polsce. Najbardziej negatywnie będzie to wpływało na różne uprawy w naszym kraju. Udział sektora rolniczego w PKB jest stosunkowo niewielki, jednak wzrost cen żywności związany z niedoborami produktów rolnych szybko przełoży się na wzrost inflacji.

Jednym z narzędzi do walki ze zmianami klimatycznymi i odwrócenia tego trendu jest w Unii Europejskiej coraz większa presja ekonomiczna na emitentów CO₂. Kolejne sektory gospodarki muszą wykupywać prawa do emisji i zwiększać koszty działalności. Np. od 01.01.2024 do tej grupy dołączono przewozy morskie, które zostały obłożone tym obowiązkiem. W konsekwencji, nastąpi wzrost kosztów transportu za który zawsze i tak płaci ostateczny konsument. Ponieważ tylko Unia Europejska wprowadziła taki mechanizm, a cała reszta świata funkcjonuje po staremu, to wynikiem tego będzie relatywny spadek kosztów produkcji poza EU i obniżony wzrost gospodarczy na naszym kontynencie ale i w Polsce, jako część wspólnoty”.

Ciekawą opinię przedstawia również B. Pińkowski, który z kolei wiąże problem zmian klimatycznych oraz konfliktów geopolitycznych z kryzysem energetycznym:²⁷

„...Już dziś wiemy, jakie skutki wywołuje brak dbałości o ekosystem i brak zdecydowanych działań w zakresie gospodarek zrównoważonych ekologicznie. Wśród największych trucielei mamy przedstawicieli naszego kraju - w tym na pierwszym miejscu Elektrownię Bełchatów. Nasi zachodni sąsiedzi Niemcy, mają wśród 10 największych trucielei większość. Czy robimy naprawdę wszystko aby temu zaradzić ?

Przywołany przeze mnie kontekst ekologiczny jest wstępem do drugiego zdefiniowanego przeze mnie „szarego nosorożca” jakim jest możliwy kryzys energetyczny, którego przedsmak mieliśmy na starcie rosyjskiej agresji na Ukrainę. Dla mnie zarówno jeden jak i drugi „rezonują ze sobą”. Jeden może być rozwiązaniem drugiego i odwrotnie. Tak więc gospodarki europejskie uzależnione od ropy i gazu doświadczyły już czasów, kiedy Rosja zakręciła przysłowiowy „kurek z ropą i gazem”.

26 Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa R. Chęcińskiego.

27 Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa B. Pińkowskiego.

Nie jesteśmy w stanie zapewnić tyle energii – notabene produkowanej z trującego nas węgla - aby mówić o względnym poziomie bezpieczeństwa energetycznego. Mijają lata i rządzący naszym krajem nie wyciągnęli wniosków z posiadania przez 10 krajów (9 spoza Europy) i Rosję „monopolu” . Nie pomagają również wybuchające z dość spora częstotliwością konflikty bliskowschodnie znane Nam od dziesięcioleci. Od pierwszej i drugiej wojny w Zatoce Perskiej po obecną sytuację w strefie gazy w ramach konfliktu Izraelsko – Palestyńskiego, które mogą skutkować mniejszą podażą ropy. W grudniu 2023 pokłosiem tego konfliktu był wstrzymany ruch statków w basenie Morza Czerwonego. Brak możliwości transportu morskiego oznacza nie mniej niż – podwyżki cen paliw przez zachwiany łańcuch dostaw a gospodarka oparta w większości o transport drogowy odczuje to znacząco. Nie jesteśmy na to kolejny raz przygotowani”.

Ten sam autor odnosi się też krytycznie do istotnych zapóźnień Polski w procesach transformacji energetycznej i ostrzega przed konsekwencjami tego, tak dla gospodarki, jak i dla społeczeństwa:²⁸

„...Osiem ostatnich lat to stracony czas, w tym czasie rządzący naszym krajem blokowali KPO, w którym zaplanowano 5 miliardów euro na program RePowerEU, który z założenia ma wspierać transformację energetyczną i uniezależnienie się energetyczne naszego kraju od Rosji. Rządzący usprawiedliwili się przyzwoleniem społecznym - zatem i my jesteśmy winni takiemu stanowi rzeczy bo władzę zdobywa się w wyborach powszechnych, a Polacy nie lubią nakazów czy wytycznych, przecież „nie będzie Nam Unia Europejska mówiła co mamy robić i czym palić w piecu!” Bez zmiany nawyków, bez odpowiedzialnego podejścia, bez promowania postaw proekologicznych nie okiełznamy „szarych nosorożców” w postaci możliwych katastrof ekologicznych i zubożenia zasobów naturalnych”.

Ważny aspekt kryzysu klimatycznego, autorsko nazwany „nosorożcem przezroczystym jak woda” wyeksponował kolejny przedstawiciel zaproszonych do debaty menedżerów. M. Szmyt alarmuje tak w sprawie niedoborów wody:²⁹

„Być może ten nosorożec jest tak idealnie szary, że aż przezroczysty. I przez to bez problemu wtapia się w tło. Na co dzień większość z nas go nie dostrzega, zwłaszcza w naszej części świata. (...) Ziemia to przecież nadal ta słynna na całą galaktykę błękitna planeta, w ponad 70 procentach pokryta wodą. A Polsce bardzo daleko do rozpalonych słońcem pustyń Sahary. A jakie są fakty? Na Ziemi przeważa woda słona. Ta słodka, zdatna do picia, stanowi tylko 2,5 procent całej wody na Ziemi. I w większości zmagazynowana jest w lodowcach i śniegu Antarktyki. Jedynie 0,6 procent wody na Ziemi nadaje się do picia. Ale nawet tyle powinno wystarczyć, by zaspokoić globalne zapotrzebowanie. W skali świata wykorzystuje się ok. 17 procent odnawialnych zasobów słodkiej wody. Tzw. stres wodny nie powinien więc nas dotykać. Tak by było, gdyby zasoby wody były rozmieszczone równomiernie i wykorzystywane racjonalnie. W większości regionów świata – zgodnie z danymi ONZ – możliwości zaspokojenia zapotrzebowania na słodką wodę w ostatnich latach istotnie się zmniejszyły. Sytuację pogarszają coraz gwałtowniej odczuwalne zmiany klimatyczne. Poziom bezpieczeństwa wodnego w wielu miejscach na świecie już osiągnął wartości krytyczne lub nawet je przekroczył. Tak jak w Afryce Północnej, gdzie roczny pobór słodkiej wody jest wyższy niż jej odnawialne zasoby. Deficyt wody grozi też Azji Środkowej (roczny pobór 88

28 tamże

29 Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa M. Szmyta.

procent zasobów odnawialnych) czy Azji Południowej (71 procent).

Polska to jeden z krajów, który ma najmniejsze odnawialne zasoby wody pitnej w Europie. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego zajmuje pod tym względem 24 miejsce w Unii Europejskiej. Wyprzedza tylko Czechy, Cypr i Maltę”.

W końcu, dość ciekawy aspekt prezentuje M. Spieler – Janicka, która w katalogu ważnych nosorożców uwzględnia również problem kryzysów surowcowych. Autorka ta porusza problem niebezpieczeństw związanych z niedoborami metali rzadkich:³⁰

„...Już dziś dużo dyskutuje się w temacie zakłóceń w światowej produkcji wywołanych niedoborem metali rzadkich. Świat może stanąć wobec niedoboru litu już w roku 2025. Są to bardzo niedobre prognozy gdy podejmowane są działania w stronę zielonej transformacji. Dla większości instalacji odnawialnych źródeł energii, a także dla pojazdów elektrycznych jest to pierwiastek niezbędny do funkcjonowania. Globalne rynki będą musiały zmierzyć z również z niedoborem miedzi, która podobnie jak lit jest kluczowym elementem transformacji energetycznej i elektromobilności. Możliwe, że problem ten będzie trawił globalną gospodarkę aż do końca obecnej dekady. Kryzys podaży w/w metali może być czynnikiem proinflacyjnym, który zmusi banki centralne do utrzymania jeszcze przez długi czas jastrzębiej polityki monetarnej (tj. dbanie o niską inflację i utrzymywanie stóp procentowych na wyższych poziomach)”.

Innym wątkiem eksponowanym przez respondowanych menedżerów jest problematyka konfliktów geopolitycznych. Cytowany już R. Chęciński zwraca uwagę na konsekwencje eskalacji wojny w Ukrainie:³¹

„... W ciągu najbliższych dziesięciu lat można spodziewać się przynajmniej kilku „szarych nosorożców”. Dostyc oczywistym jest dalsza eskalacja konfliktu z Rosją, która przy braku wsparcia dla Ukrainy od świata zachodniego może pokonać mniejszego sąsiada i konflikt następnie przeniesie się na inne państwa postsowieckie, takie jak Mołdawia, czy Białoruś. Konflikt w odniesieniu do Polski i innych państw NATO będzie miał z pewnością charakter wojny hybrydowej, która już się toczy, ale może przybrać bardziej radykalne formy. Pytaniem jest czy upadek Ukrainy, rozszerzenie się konfliktu i nasilenie wojny hybrydowej będzie miał wpływ na gospodarkę polską. Uważam, że tak, ponieważ taka sytuacja będzie się wiązała z podwyższonym ryzykiem inwestycyjnym w naszym kraju, szczególnie we wschodniej części. Działania zbrojne tuż przy granicy, czy też graniczenie z państwem niestabilnym sprawia, że także stabilność w naszym kraju może być postrzegana przez rynki finansowe jako zagrożona i w konsekwencji inwestycje będą obciążone większym ryzykiem. Może to spowodować chociażby odpływ kapitału z Polski, mniej inwestycji, szczególnie tych zagranicznych, lub wręcz wycofanie się. Jest to perspektywa, która z pewnością negatywnie odbiła się na kondycji naszej gospodarki”.

Jeszcze bardziej czarny scenariusz zarysowuje M. Bartoszewicz, który rozpatruje opcję rozszerzenia wojny w Ukrainie na inne kraje, w tym członków NATO:³²

30 Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa M. Spieler - Janickiej.

31 Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa R. Chęcińskiego.

32 Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa M. Bartoszewicza.

„...Kolejnym przykładem szarego nosorożca o globalnym wymiarze mógłby być atak Rosji na państwo NATO. Byłby to precedens na skalę światową, gdyż od powstania paktu północnoatlantyckiego takie zdarzenie nie miało miejsca. Agresywna polityka Rosji oraz jej sprzymierzeńców wobec państw Europy wschodniej oraz środkowo-wschodniej może rodzić przypuszczenia o potencjalnym ataku w przyszłości. Zdarzenie takie byłoby tragiczne w skutkach dla zaatakowanego kraju i skutkowałoby spadkiem wartości lokalnej waluty oraz odpływem zagranicznych inwestorów. Gdyby atak odbył się na państwo ze strefy Euro, miałoby to wpływ na całą Unię Europejską. Oprócz tego skutkowałoby to uruchomieniem artykułu 5 paktu północnoatlantyckiego, czyli zaangażowanie wszystkich państw NATO w wojnę. Konsekwencji ekonomicznych w tym wypadku nie da się przewidzieć, natomiast można się spodziewać ich długofalowości i wielowarstwowości”.

Również M. Spieler – Janicka wyraża obawy o kryzysogenność aktualnie eskalujących konfliktów geopolitycznych i ich możliwe skutki dla gospodarki światowej:³³

„... Konflikt między Izraelem a Palestyną trwa nieustannie od połowy XX wieku. Wybuch wojny w październiku 2023 roku między Izraelem a Hamasem był kolejnym jego zaostrzeniem. Nikt nie przypuszczał wtedy, że w odwecie na Izrael, jemeńscy wojownicy Huti, rozpoczną blokadę handlu na Morzu Czerwonym. Szacuje się, że przez Morze Czerwone i Kanał Sueski przechodzi ok. 12% światowego handlu i duża część wymiany między Europą a krajami Dalekiego Wschodu, głównie z Chinami. Nikt obecnie nie jest w stanie oszacować, jak duży wpływ na wzrost cen dóbr i usług będzie miało wstrzymanie żeglugi przez Kanał Sueski i czy będzie to trend krótko czy długotrwały. Dłuższa blokada tego szlaku żeglugowego wywoła również wzrost cen ropy naftowej i paliw, które płyną Kanałem Sueskim np. z Arabii Saudyjskiej do Europy. Cieśniną Bab al-Mandab, gdzie dochodzi do ataków ze strony Huti, przepływa ok. 20 proc. światowego zużycia ropy i gazu”.

POSTULATY DEWZROSTU A POLITYKA GOSPODARCZA

Pojęcia „dewzrost” lub „postwzrost” (ang. 'degrowth', 'postgrowth') stosowane są do określenia współczesnego konceptu filozoficznego i w pewnym sensie naukowego, zainicjowanego przez silny ruch społeczny, postulujący świadome, zamierzone spowolnienie wzrostu gospodarczego w celu ochrony kondycji ekologicznej planety. W swoim najbardziej radykalnym podejściu, nurt dewzrostu postuluje nawet całkowite zahamowanie wzrostu gospodarczego i ustanawia to warunkiem koniecznym dla powstrzymania kryzysu planetarnego wywołanego paradygmatem ciągłej ekspansji gospodarczej i narastającego hiperkonsumpcjonizmu³⁴.

Dewzrost zatem to nowy paradygmat myślenia o gospodarce, który ma oznaczać, że celem cywilizacji w XXI wieku powinno być kontrolowane i sprawiedliwe zmniejszenie globalnego poziomu zużycia zasobów do takich poziomów, które z jednej strony nie będą naruszać ograniczeń planety, a z drugiej zapewnią wszystkim możliwość dobrego życia³⁵. I choć takie podejście wydaje się być trochę naiwne i jednocześnie sprzeczne wewnętrznie, to stało się podstawą rozwoju wielu badań naukowych, które obfitują w nowe teorematy dewzrostowe. Ostatni przegląd tych badań wyróżnia

33 Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa M. Spieler - Janickiej.

34 Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., & Martinez-Alier, J. What is degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement. *Environmental Values*, 22(2/2013), s. 191–215.

35 Skrzypczyński R., Co to jest postwzrost?, <https://postwzrost.pl/co-to-jest/> [data dostępu: 5/02/2024].

trzy główne perspektywy dewzrostu, które można określić jako: (1) ekologiczną, (2) społeczną oraz (3) kulturową³⁶.

W wymiarze ekologicznym dewzrost wskazuje na fakt, że zużycie zasobów w ramach globalnej gospodarki musi mieścić się w przestrzeni wyznaczonej ograniczeniami planety – co było jak dotąd w dużej mierze ignorowane przez ekonomię głównego nurtu. Współczesna polityka gospodarcza musi zatem uznawać zasady tzw. ekonomii ekologicznej, która rozwinęła się w wielu ciekawych nurtach, np. ekonomii umiaru czy ekonomii obwarzanka³⁷.

Drugi wymiar koncepcji dewzrostu – społeczny - wyraźnie postuluje sprawiedliwość społeczną zarówno w skali poszczególnych społeczeństw, jak i w skali globalnej. Sprawiedliwość społeczna nie dotyczy jednak tylko globalnego dostępu do zasobów, chodzi również o walkę ze zjawiskiem pogłębiających się nierówności ekonomicznych i zróżnicowanymi standardami życia pomiędzy Globalną Północą, a Globalnym Południem.

Niestety, postulat ekologiczny dewzrostu sam w sobie pozostaje w istotnej kolizji z wymiarem społecznym koncepcji dewzrostowej. Przecież jeśli, zwłaszcza w krajach Globalnego Południa nadal rejestruje się bardzo wysokie odsetki żyjących w materialnym ubóstwie nie pozwalającym na realizację podstawowych potrzeb życiowych, to postulat wyhamowania wzrostu gospodarczego sam w sobie może generować pogłębianie się tych problemów i nierówności dochodowych. Przecież do zapewnienia takim osobom możliwości dobrego życia konieczne jest zużycie fizycznych zasobów, a zatem wzrost?

Poza wymiarem „ekologiczno-ekonomicznym” i „społeczno-politycznym” dewzrost postuluje także głębszą przemianę w sferze kulturowej. Hegemonia wzrostu nie przejawia się bowiem tylko w postaci dążenia do wzrostu PKB danego kraju, ale także w naszym codziennym życiu, które w coraz większym stopniu podlega logice rynku i produktywności. Dewzrost zauważa, że postępujące utowarowienie i konsumpcjonizm prowadzą do atomizacji społeczeństwa, które ze wspólnoty politycznej zamienia się w zbiór pasywnych konsumentów/ek. Oddanie kolejnych sfer życia „wolnemu rynkowi” i logice akumulacji kapitału prowadzi do prekaryzacji pracy, eksploatacji osób wykonujących pracę nieodpłatną (przede wszystkim kobiet, na barki których zrzuca się prace opiekuńcze i domowe), utraty stabilności warunków życiowych (np. przez niebotyczny wzrost cen mieszkań), a przy tym wytworzenie sztucznego poczucia niedoboru poprzez nakręcanie spirali konsumpcjonizmu. Jednocześnie, wbrew obietnicom neoliberalizmu, wzrost nie przekłada się automatycznie na eliminację biedy, a bez regulacji prowadzi do pogłębiania się nierówności społecznych i eksploatację „zasobów ludzkich” ponad siły i godność. Ruch dewzrostu sprzeciwia się takiemu paradygmatowi „rozwoju” niezależnie od środowiskowych barier dalszego wzrostu – choć zauważa, że za oboma tymi problemami stoi kulturowe przyzwolenie na nierówności, dominację i wyzysk³⁸.

Dewzrost jest zatem koncepcją wielowymiarową i wielopoziomową, gdyż postuluje zmiany zarówno na poziomie jednostkowym, jak i politycznym (od skali lokalnej aż po globalną). W takim rozumieniu, postulaty dewzrostu domagają się dzisiaj zintegrowanych zmian w praktyce polityki

³⁶ tamże

³⁷ Idea Kate Raworth nazwana została - jak wskazuje tytuł jej książki - ekonomią obwarzanka. Raworth K., *Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2021.

³⁸ Skrzypczyński R., *Co to jest postwzrost...*, op. cit.

gospodarczej na świecie. Wydaje się, że dewzrostowy nurt, nawołujący do zrównoważonego społecznie, gospodarczo i ekologicznie rozwoju świata odrzuca mechanizm rynkowy - totem gospodarki liberalnej jako zawodny, ale także uznaje interwencjonizm państwowy za zbyt słaby i obciążony wiecznym prymatem interesu politycznego nad interesem ekonomicznym i społecznym. Tymczasem dla realizacji idei dewzrostu konieczna jest solidarna, globalna odpowiedzialność. Cecha ta czyni - przynajmniej aktualnie - całą koncepcję dość utopijną. Przecież egzekucja postulatów dewzrostowych musiałaby być wdrażana paralelnie przez wszystkie kraje i rządy. Ten warunek wydaje się być dzisiaj niemożliwym do spełnienia. Wystarczy przywołać tutaj chociażby silne protesty i narastanie ruchów sprzeciwu wobec prób wdrożenia proekologicznych reform w UE (np.: ruch żółtych kamizelek we Francji, protesty rolników, sprzeciw sektora górnictwa. itp.).

Nie dziwi więc stosunkowo duży sceptycyzm wobec paradygmatu dewzrostowego. Towarzyszy mu jednocześnie obawa o to, czy nowa dewzrostowa polityka regulacyjna będzie - po pierwsze - powszechna, czyli egzekwowana we wszystkich krajach, a po drugie - konsekwentna i adekwatna wobec wyzwań współczesności. Pojawiają się też inne zagrożenia, na przykład związane z odejściem od dominującej we współczesnym świecie doktryny liberalnej. Bardzo interesujący pogląd w tej sprawie przedstawia A. Burdziak, który twierdzi:³⁹

„... Jedyną, mającą prawo bytu i mogącą stawić czoła wyzwaniom współczesnej gospodarki w najbliższych latach polityką gospodarczą wydaje się być liberalizm lub polityki od niego pochodne. Zdawać sobie należy jednak sprawę z tego, że odgrywanie przez państwo roli „stróża nocnego” nie jest już takie proste jak wcześniej. Należałoby się więc zastanowić jakie wyzwania stoją obecnie przed państwami czy wspólnotami międzynarodowymi. Większość państw prowadzących politykę gospodarczą, którą dla uproszczenia możemy nazwać liberalną, działa na zasadzie ustawodawczego regulowania zachowań jakie w obrębie działań gospodarczych wolnorynkowych są dopuszczalne. Co za tym idzie, każda decyzja ustawodawcza powinna być przygotowana i zabezpieczać jak najwięcej możliwych wariantów zachowań z zakresu o jakim stanowi. Mając na uwadze dynamikę rynku oraz wszechobecny dostęp do informacji i trendów z całego świata niemożliwym wręcz staje się zabezpieczenie każdej nowej gałęzi rynku, uwzględniające wszelkie możliwe scenariusze na czas poprzez wprowadzenie racjonalnie sformułowanego przepisu. Jak zatem państwa radzą sobie z tym problemem? Może zasadniej zapytać czy sobie radzą? (...) A może rację miałby i w tym przypadku Milton Friedman, który twierdził że „Rządowe rozwiązania problemów są zwykle równie złe jak same problemy?”

Uwzględniając powyższe argumenty dotyczące sceptycyzmu i obaw wobec idei dewzrostu, jako doktryny przyznającej rządowi decydującą (nawet większą niż w dotychczas znanym interwencjonizmie) rolę w gospodarce, w niniejszym artykule proponuje się ideację nowego podejścia, nazwanego „postliberalizmem dewzrostu”. Postliberalizm dewzrostu miałby akcentować znaczenie wspólnej wartości, jaką jest ekologiczna kondycja ziemi oraz sprawiać, żeby gospodarki w skali globalnej opierały się na współpracy i solidarności, a nie tylko na konkurencji i indywidualizmie. Jednocześnie, postliberalizm dewzrostu nie ma odrzucać ideologii wolności gospodarczej i społecznej, odwrotnie, ma ją gwarantować dla wszystkich, również w kontekście wolności życia w świecie wolnym od

39 Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa A. Burdziaka.

zagrożeń ekologicznych. Jako taka, koncepcja postliberalizmu dewzrostu domaga się dalszej ideacji i doprecyzowania.

EPILOG

Przedstawiane w niniejszym artykule megatrendy, trendy i zagrożenia usystematyzowane w postaci tzw. menażerii ryzyk to zdarzenia i zjawiska, które determinują dzisiaj realia światowej gospodarki i jej kurczące się zdolności do rozwoju i poprawy jakości życia na ziemi. Jak wynika z przeprowadzonego w artykule wywodu, gospodarka globalna już w perspektywie najbliższej dekady będzie musiała odpowiedzieć na liczne destymulanty rozwoju, a jednocześnie będzie musiała poddać się postulatowi dewzrostowemu. Świat, który znaliśmy do tej pory, świat goniący za szybkim wzrostem gospodarczym, świat tęskniący za coraz lepszym i bardziej dostatnim życiem, zdaje się przejść do archiwów historii. Kolejne dekady wywołają jedynie wzrost ilościowy i jakościowy ryzyk, a także wzrost niepewności i tym samym podniosą znaczenie i pilność wdrożenia omawianej doktryny dewzrostu. Niestety – jak dotąd – zarówno zagrożenia, jak i postulaty dewzrostu pozostają w fazie idealizacji, a ich zrozumienie i akceptacja są ciągle niepewne. Niepokoić musi fakt, że przedstawiciele młodego pokolenia menedżerów w Polsce w debacie o możliwych czarnych łabędziach czy szarych nosorożcach prezentują dość selektywną postawę i koncentrują się tylko na nielicznych zagrożeniach (głównie na problemach kryzysu klimatycznego i kryzysów geopolitycznych). Jeszcze więcej niepokojów budzi fakt, że respondowani menedżerowie wydają się być zgodni co do potrzeby zmiany myślenia w ekonomii i zwiększenia uwagi wobec problemów społecznych, ekologicznych i politycznych, a jednocześnie pozostają bardzo krytyczni i sceptyczni wobec postulatów zwiększenia roli państwa w gospodarce. To doniesienie ilustruje możliwą dezaprobatę dla zmian w polityce gospodarczej w skali globalnej. Można przypuszczać, z dużym prawdopodobieństwem, że wdrożenie nowych kierunków dewzrostowej polityki regulacyjnej napotka silny sprzeciw różnych grup interesów i uczyni ją trudną i nieskuteczną. To dlatego w niniejszym artykule zaproponowano ideę „postliberalizmu dewzrostu”, jako koncepcji bazującej na upowszechnionej, wielopoziomowej świadomości wyzwań współczesności i przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

1. Creatures of Risk, <https://achievia.mv/creatures-of-risk/>, [data dostępu: 5/01/2024]
2. Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., & Martinez-Alier, J. What is degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement. *Environmental Values*, 22(2/2013), s. 191–215.
3. Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa A. Burdziaka.
4. Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa B. Pińkowskiego.
5. Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa M. Szmyta.
6. Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa M. Spieler - Janickiej.
7. Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa M. Bartoszewicza.
8. Fragment eseju nt. Zagrożeń współczesnej gospodarki, autorstwa R. Chęcińskiego.
9. Friedman T.L., *How We Broke the World*, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/05/30/opinion/sunday/coronavirus-globalization.html?referringSource=highlightShare>, [data dostępu: 7/02/2024].
10. Zniekształcenia myślenia: katastrofizacja, <https://www.psychowiedza.com/2014/02/katastrofizacja.html> [data dostępu: 5/02/2024].
11. Mączyńska E., Czym jest „Czarny Łabędź”?, *Gazeta SGH*, 20/05/2020.
12. Nadchodzi kryzys, jakiego świat nie widział? Oto dlaczego dr Zagłada wieszczy finansową apokalipsę, <https://www.money.pl/gospodarka/giedy-nadchodzi-wielki-kryzys-dr-zaglada-wieszczy-finansowa-apokalipse-6841258313185856a.html>, [data dostępu: 20/12/2022].
13. Raport: Wpływ trendów na cele zrównoważonego rozwoju, <https://infuture.institute/mapa-trendow/> [data dostępu: 12/12/2023]
14. Raworth K., *Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2021.
15. Risk safari animals, <https://www.corphedge.com/blogs> [data dostępu: 31/01/2024].
16. Sardar Z., Sweeney J.A., *The Three Tomorrows of Postnormal Times*, [w:] *Future*, 75/2016, s. 1-13.
17. Skrzypczyński R., Co to jest postwzrost?, <https://postwzrost.pl/co-to-jest/> [5/02/2024].
18. Taleb N.N., *Antifragile. Things that gain from disorder*, Random House, 2014;
19. Taleb N.N., *Antykruchość. Jak żyć w świecie, którego nie rozumiemy*, Wyd. Zysk i S-ka, 2020.
20. Taleb N.N., *The Black Swan. The Impact of Highly Improbable*, Random House Publishing Group, 2007. Tłumaczenie na język Polski: Taleb N.N., *Czarny łabędź. Jak nieprzewidywalne zdarzenia rządzą naszym życiem*, Wyd. Zysk i S-ka, 2020.
21. Wucker M., *The Gray Rhino: How to Recognize and Act on the Obvious Dangers We Ignore*, Macmillan Publishers, 2016.

**BEWARE, A MENAGERIE OF THREATS
AND AN ERA OF DEGROWTH IS COMING**

Summary

The presented article is intended to present a systemic approach to assessing the impact of megatrends, trends and threats on the condition and prospects of the global economy in the next two decades. Today, it is certain that we are dealing with a dynamic shrinking of the global ability to develop and improve the quality of life on earth. It is expected that by the middle of the 21st century we will face a series of reptile economic, social, climatic and political crises and shocks, which will directly lead the world into the era of the so-called "degrowth". In the era of deliberate degrowth, the old discourse on the superiority of liberalism over Keynesianism or vice versa loses its meaning. In economic practice, the goal of which is degrowth, the winning trend of economic policy will probably be regulatory policy, which is intended to slow down the rate of economic growth and the rate of exploitation of the resources of the globe and civilization. The main goal of the presented article is to define the postulates of a new policy of economic degrowth against the background of systematizing the threats and challenges of the contemporary world economy using the concept of the "menagerie of risks". A parallel goal is to review the opinions of representatives of the young generation of managerial staff and cite their positions on the most important economic challenges and modifications of contemporary economic policy.

Keywords

Degrowth, postgrowth, black swan, gray rhinos, white elephant, black jellyfish, post-liberalism of degrowth, climate crisis, risks of the global economy